

TYRANIE VĚTŠINY – ŠPIČKA LEDOVCE OHROŽUJÍCÍHO SOUČASNOU DEMOKRACII

KAROLINA ADAMOVÁ

V celých dějinách politického života lidského společenství – od starověku do současnosti – by bylo nesnadné najít obsahově bohatší, rozmanitější a zároveň vážnější pojem, než jaký představuje demokracie (z řec. *demokratia*: *démos* – lid, *kratós* – síla, vláda). Obecně se uznává, že jde o vyjádření obsahu, formy a principů vládnutí (politického zřízení), ve kterém se uplatňuje zásada, že v procesu tvorby, provádění a kontroly politických rozhodnutí se menšina, po svobodné diskusi a dosažení možných kompromisů, podřizuje většině.

Vznik a vývoj demokracie ve smyslu vlády lidu (*démos*) je spojován s politickým zřízením městských států starověkého Řecka, především Athén, v období šestého až čtvrtého století před našim letopočtem. Jednalo se o demokracii přímou či plebiscitní, ve které se politicky jednat oprávnění lidé podíleli na rozhodování o veřejných otázkách, obvykle cestou veřejného hlasování.

Ale už v té době měla demokracie své nedostatky a odpůrce: Mezi hlavní náležel řecký filozof Sókratés (469–399 př. Kr.), který politiku své doby považoval ve dvou směrech za špatnou. Za prvé proto, že všechna důležitá rozhodnutí byla učiněna na základě hlasů většiny nemající čas ani možnost intelektuálního uchopení projednávaných problémů. Za druhé, že politickými vůdci se stávají lidé závislí na volební podpoře většiny, kterou často získávali nikoliv na základě vědomostí a schopností, ale tím, jakým dojmem dovedou na lidi působit.

Sama zkušenost bez náležitého intelektuálního zázemí nestačí, aby se politický představitel stal osobností schopnou kompetentního přístupu k řešení společenských problémů. Sókratés tvrdě kritizoval athénské politiky za to, že „vytvářejí jen veteš vnější prosperity a okázalosti“ a „upřednostňoval přísnou oligarchii Sparty a Kréty, kde byly za důležitější považovány morální kritéria vzdělání a kázně“.¹

Vcelku negativní postoj k demokracii zaujímal i největší myslitel starověku Aristotelés (384–322 př. Kr.). Vycházel z toho, že hlavním znakem občana určitého politikomocenského uskupení je účast na vládě, čímž rozuměl zejména členství v lidovém soudu a v lidovém shromáždění (vztah občanů k zákonodárné, výkonné a soudní moci).

¹ Viz blíže: KŘÍŽKOVSKÝ, L. – ADAMOVÁ, K.: *Dějiny myšlení o státě*. Praha, 2000, s. 55–96, zde prameny a literatura, viz zvláště s. 55; BRÖSTL, A.: *Dějiny politického a právního myšlení*. Bratislava, 1999, s. 24 an.; BARBER, B.: *Demokracie*. In *Blacwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, 1995, s. 83 an.; KRŠKOVÁ, A.: *Dějiny evropského politického a právního myšlení*. Praha, 2003.

Na základě vyhodnocení a srovnávání tehdejších ústav dospěl k rozdělení politickomocenských útvarů do dvou skupin – na „správné a nesprávné“. Mezi „správné“ řadil královládu, aristokracii a politeiu, mezi „nesprávné“ tyranii, oligarchii a demokracii.²

Každá z těchto „ústav“ v sobě bytostně podle Aristotela zahrnovala reálné nebezpečí vývoje ke své „zhoršené formě“: monarchie v tyranii, aristokracie v oligarchii a politea v demokracii, chápanou v podobě ochlokracie jako vlády hrůzy.

V úvahách o nejlepším mocenskopolitickém útvaru dospěl Aristotelés k závěru, že hlavním předpokladem jeho trvání jsou spravedliví občané, kteří „nesmějí vést život řemeslníka ani kupce, neboť takový život je nízký a přiči se pravé ctnosti, nemají být ani rolníky, neboť potřebují veškerý volný čas k pěstování ctností a k obstarávání státních záležitostí“.

Realita tehdejšího politického života však byla jasná. Aristokratičtí představitelé „státu“ se již v té době stále bezohledněji obohacovali z veřejných prostředků a mravně upadali. Korupce, rozkrádání obecního majetku, politické zneužívání soudů a bezpečnostních orgánů prorůstaly fungováním všech „aristokratických typů ústavního uspořádání“. V případě demokracie se nadřazenost zájmů bohatých příslušníků společnosti projevovala její trvalou těžko léčitelnou nemocí: kupováním hlasů při volbách politických představitelů, korupčním působením na vyjadřování zájmů a požadavků občanů a „tyranii většiny“ při rozhodování o zákonech a jejich uplatňování v životě společnosti.

Obdobné problémy vývoje politickomocenských vztahů se projeví i v Římě. Myšlení římských občanů odráželo základní sociální rozpor otrokářské společnosti. Svými představiteli prosazovalo novou koncepci světového státu a rozpracovalo filozoficko-právní stránku bytostně nerovného postavení člověka ve společnosti, ve filozofii a státovědě zůstali římstí myslitelé v zajetí řeckých vzorů. Jejich racionální jádro pouze přenesli do státněpolitických podmínek rychle se rozvíjející římské společnosti.

Výstižně to vyjádřil dějepisec Polybios (200–120 př. Kr.) v rozsáhlém historickém spise „Římské dějiny“.

Vycházel z přesvědčení, že římský stát má od svého vzniku dokonalou ústavu, spojující tři Aristotelovy varianty „dobré vlády“: monarchii, aristokracii a demokracii. Kombinací kladných prvků těchto tří forem, jak je představuje republikánská římská ústava, prý dochází k optimálnímu státnímu uspořádání otrokářské společnosti, jejíž stabilitu a vývojovou perspektivu v podobě věčné prosperity zabezpečuje rovnovážné působení tří politickomocenských sil: (1) monarchické, reprezentované institucí konzulů, (2) aristokratické, zastoupené senátem, a (3) demokratické, představované lidovým shromážděním.³

Nejen pod vlivem názorů Platóna a Aristotela, ale i vlastním důkladným zkoumáním dějinných skutečností vývoje římské politiky, dospěl i Polybios k přesvědčení, že

² a) Královláda = název vlády jedné osobnosti, která se podle Aristotelova schématu zaměřuje na obecné blaho; aristokracie = vláda několika osob usilujících rovněž o dosažení obecného blaha a politea = označení pro působení vlády podstatné části společnosti rovněž s cílem dosažení obecného blaha.

b) Tyranie = vláda osoby, která se násilně zmocnila politické moci a uplatňuje ji pomocí násilí; oligarchie = ve které je moc soustředěna v rukou senátu (malé skupiny nejbohatších občanů); demokracie = způsob vlády, ve které se menšina podřizuje většině za pomoci soustavy organizačních a funkčních principů, umožňujících po jednání s menšinou uplatnit vůli většiny. Protože „většina“ někde zahrnovala i chudé, byla často v myšlení některých lidí spojována s vládou davu a lůzy.

³ Viz blíže ZIPPELIUS, R.: *Geschichte der Staatiden*. München, 1989, s. 46 an.; viz KŘÍŽKOVSKÝ, L. – ADAMOVIČ, K.: *Dějiny myšlení o státě*. Praha, 2000, s. 88 an.

v koloběhu vývoje společenských vztahů a z nich odvozených forem státoprávního uspořádání se zpravidla monarchie mění v tyranii, aristokracie v oligarchii a oligarchie v demokracii, nezřídka se zvrhávají v ochlokracii, čili vládu lůzy.

K tomu je nutno podotknout, že v dalším dějinném vývoji se ukázalo, že častěji než k dočasné vládě „lůzy“ vede rozklad demokracie k neomezené diktatuře.

Filozofická koncepcie vlády, obsažené v dílech Platona, Aristotela, Polybia, Cicero-na, Augustina a řady dalších myslitelů, vycházely většinou z ideálu smíšeného zřízení, ve kterém „byli vládcové podřízeni ctnosti či zákonu, nebo sobě navzájem prostřednictvím kontroly“, zatímco „aristokratická a demokratická shromáždění, neopírající se o umírněnost a rozum, se mohla ukázat zkaženými.“⁴

To značně ovlivňovalo i myšlení předních renesančních filosofů a právníků uvažujících v podstatě o formách a duchovních hodnotách politického uspořádání. Jak N. Machiavelli (v díle Úvahy), tak Ch. L. Montesquieu (v Duchu zákonů) považovali demokracii jen jako složku smíšeného republikánského uspořádání, zaručujícího knížeti, aristokracii a lidu (tzn. měšťanstvu) příslušný podíl na vládě.

Velký význam přitom Machiavelli přisuzoval kontrole ústavnosti a uplatňování zákonodárné moci. Doporučoval, aby kontrola byla svěřena střednímu měšťanstvu, protože ti, kdo vládnou, jsou příliš mocichtiví, a proto bývají špatnými ochránci ústavy. Naproti tomu střední měšťanstvo, zejména řemeslníci, tovaryši a drobní obchodníci jsou prý obvykle vedeni jen touhou, aby nebyli ovládnáni – a proto jsou spolehlivějšími strážci jak ústavnosti, tak zákonů.⁵

V demokracii je podle francouzského myslitele Ch. Montesquieua lid zároveň mocnářem i poddaným, mocnářem volebními hlasy, jimiž vyjadřuje svou politickou vůli, poddaným ve vztahu k úřadům, které sám jmenuje.

Nedostatky, (spíše trvalé choroby) které od starověku do současnosti provázejí obsah, formu a způsob uplatňování demokracie, se v soudobém světě dále prohlubují. V nemalé míře k tomu přispívá celosvětová civilizační krize, jako jeden z důsledků demografické exploze v některých oblastech planety, a narůstání ekonomických, sociálních, politickomocenských, náboženských a jiných rozporů, až do stádia soudobých těžko řešitelných antagonismů.

Z pohledu druhé poloviny dvacátého a začátku jednadvacátého století se některým teoretikům stala demokracie nejspokladnější cestou k ideálnímu společenskému uspořádání, kterého se prý sice patrně nikdy nedosáhne, ale působí jako významný korektiv stávajících politických vztahů. Je podle nich metodou, která garantuje chod fungujícího politického systému a zároveň se stává cílem budoucího uspořádání společnosti – cestou k emancipaci potlačovaných a bezmocných.

Politickou účast nejširších vrstev občanské společnosti v procesu fungování demokracie dokonce chápou poněkud nadneseně jako něco více než možnost prosazování zájmů. Vidí v ní příspěvek k uskutečňování ideálu lidské důstojnosti a identity.⁶

⁴ Srov. BARBER, B. R.: Demokracie. In *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, 1995, s. 84.

⁵ Srov. GUMPLOWICZ, L.: *Dějiny teorií o státě I*. Praha, 1911; viz cit. KRÍŽKOVSKÝ, L. – ADAMO-VÁ, K.: *Dějiny myšlení o státě*, s. 113 an.

⁶ Viz např. BÖHRÉ, C. – JANN, W. – KNONENWETT, E.: *Innenpolitik und politische Theorie*. Opladen 1979; WISEMAN, N. W.: *Political Systems, Some Sociological Approaches*. New York – Washington, 1967.

Podle N. W. Wisemana je i soudobý obsah pojmu demokracie nesnadné přesně vymezit. Spíše lze shrnout jen některé základní rysy, ve kterých se různé definice shodují. Jde zejména o: (1) utváření politické vůle prostřednictvím politické reprezentace, obvykle parlamentní; (2) významné působení politických stran ve všech oblastech života; (3) legitimita vlády a její kontrola parlamentem; (4) ustavení mocenských orgánů z vůle lidu a k výkonu vůle lidu.

Z tohoto hlediska jde o systém občanské vlády, ve kterém mají fungovat: (a) zastupitelské orgány státní moci, obnovované periodicky konanými volbami, usnásějící se na zákonech a zabezpečující jejich dodržování prostřednictvím výkonných orgánů státní moci; (b) dostatečně silná a akceschopná opozice, přijímaná jako nezbytná součást fungování politického systému; (c) spolehlivý a dobře organizovaný mechanismus státní správy (složený z odborníků politicky loajálních ke každé ústavní vládě) a nezávislost soudnictví; (d) svobodný systém veřejného mínění, působící jako korektor vládní politiky prostřednictvím nátlakových skupin; (e) dostatečně účinná návaznost na demokratické tradice a politickou kulturu minulosti.⁷

Postižení alespoň hlavních nedostatků demokratického vládnutí je v soudobém světě znesnadňováno tím, že existuje řada rozdílných teorií, forem a způsobů jejího uplatňování. E. Wiesendahl například rozlišuje: (1) demokracii pluralitní; (2) demokracii konkurenční; (3) demokracii panství elit.⁸

Pluralitní demokracie, jak vysvětluje E. Fraenkel, je vlastně pokračování klasických pojetí demokracie jako mechanismu vyjadřování rozdílných sociálních, ekonomických a mocenských zájmů politických stran a jejich přetváření ve státní vůli prostřednictvím parlamentu.⁹

Zastánci pluralitní demokracie podle amerického politologa R. A. Dahla uvádějí obvykle tyto důvody jejího působení: (a) Vláda většiny maximalizuje počet osob, které mohou v kolektivním politickém rozhodování realizovat své sebeurčení. S ohledem na hranice konkrétního politického systému, sociální diferenciaci obyvatel a potřebu kolektivního rozhodnutí v určitých záležitostech zajišťuje, aby největší možný počet občanů mohl žít podle zákonů, které si sami zvolili; (b) vláda většiny má představovat „nutný následek rozumných požadavků a větší pravděpodobnost správných rozhodnutí.“ Zároveň má maximalizovat průměrný přínos zákonů pro všechny občany. Ti, kteří prohrají v jedné záležitosti, logicky mohou předpokládat, že vyhrají v příštích volbách; (c) to znamená, že v demokratické společnosti neexistují trvale většiny, ani trvalé menšiny. Systém vlády většiny nemůže natrvalo vyjadřovat a prosazovat zájmy celé společnosti bez zabezpečení politických práv menšiny.¹⁰

Jako modifikaci pluralitní demokracie postavil R. A. Dahl teorii polyarchie, ve které se pokusil skloubit některé principy pluralismu jak s tvrdou realitou soudobých průmys-

⁷ Srov. ADAMOŤÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Základy politologie*. 2. dopl. vyd. Praha, 2004, s. 265 an. Tam jsou také podrobně rozpracovány rysy, jimiž se vyznačuje demokracie jako proces tvorby, provádění a kontroly politiky.

⁸ WIESENDAHL, E.: *Moderne Demokratie Theorie: Einführung in ihre Grundlagen und Kontroversen*. Frankfurt a. M., 1981.

⁹ Srov. FRAENKEL, E.: *Staat und Politik*. Frankfurt a. M. – Hamburg, 1969; srov. také DAHL, R. – LIND-BLOM, C.: *Politics, Economics and Welfare*. New York, 1953.

¹⁰ Viz blíže DAHL, R. A.: *Demokracie a její kritici*. Praha, 1995; DAHL, R. A.: *Demokracie v právním státě*. Praha, 1995. Srov. též: ADAMOŤÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Politologie*. Praha, 1997, s. 342 an.

lově rozvinutých společností, tak se základním pravidlem demokracie: co největší účastí občanů na řešení problémů sociálního, ekonomického, politického a kulturního rozvoje společnosti, zvláště ve volbách.

Ze zkoumání demokracie jako metody vládnutí vychází tzv. konkurenční demokracie. J. Schumpeter ji vysvětluje jako „takové uspořádání institucí politického rozhodování, které umožňuje v konkurenčním boji stran získávat hlasy voličů.¹¹ Přitom se nabízí analogie s konkurenčním působením tržního hospodářství v období vrcholné fáze rozvoje kapitalismu. Z toho vycházel A. Downs při tvorbě koncepce „tržní demokracie“, která nalezla uznání u mnoha politologů (například R. Curry, L. Wade, R. Dinke). V politice podle něho obíhají specifické druhy zboží (např. různé výhody, výsady, možnosti obohacení, korupce) související jak s výběrem politických činitelů, tak se směry jejich politického rozhodování.¹²

Podle F. M. Burlackého a A. A. Galkina prodavače představují reální nebo potenciální nositelé politické moci, zákazníci akceschopní, finančně dostatečně fundovaní jedinci a sám akt odevzdávání hlasů při volbách přirovnávají je koupím nebo investicím.¹³

Teorii a praxi poručnické demokracie se hlouběji zabýval například H. W. Wiseman.¹⁴ Vysvětloval, že jde o druh demokracie, který počítá s malými politickými znalostmi a s průměrným (až podprůměrným) zájmem občanů o politické dění, včetně rozhodování držitelů politické moci v zastupitelských orgánech, ve vládě a na postu prezidenta.

Mnozí voliči se ani nezabývají volebními programy jednotlivých stran a pod vlivem nezřídka jednosměrně zaměřených sdělovacích prostředků, (jejichž působení je přímo nebo nepřímo určeno jejich vlastníky nebo objednateli) odevzdávají svůj hlas více z důvodů emocionálních než racionálních.

Někteří politologové dokonce docházejí k přesvědčení, že demokracie v moderní společnosti je bez elitářského vedení nemyslitelná a že přílišná aktivita voličů a jejich nadměrný zájem o politické dění v rovině vlády a parlamentu může vést až k ohrožení stability společnosti. Čím více je masa občanů apatická vůči politickému rozhodování, tím spíše je prý možno uspokojovat jejich politické, sociální a ostatní společenské potřeby a zájmy.¹⁵

Také teorie a praxe tzv. demokratického panství elit je předmětem kritiky mnoha politologů a státovědců. Například P. Bachrach a T. Bottomore poukazují na nebezpečí absolutizace a zneužíváním politického postavení vládnoucí garnitury, podceňování politické úlohy řadových občanů a hrozby nastolení autokratické vlády přehlížející potřeby, zájmy a požadavky ovládaných mas.

Zároveň zaznívají připomínky, že existuje i záluďnější a skrytější způsob ovládnutí myšlení a jednání společností, například tím, že elitní skupina kontroluje celou oblast chování ostatních politických stran a společenských iniciativ pomocí soukromých bez-

¹¹ SCHUMPETER, J.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Mnichov, 1975.

¹² Viz DOWNS, A.: *An Economic Theory of Democracy*. New York, 1954.

¹³ Srov. např. BURLACKI, F. M. – GALKIN, A. A.: *Politická sociologie kapitalismu*. Praha, 1989, s. 238 a další.

¹⁴ Srov. WIESEMAN, H.: *Political Systems, Some Sociological Approaches*. New York – Washington, 1967; DOWNS, A.: *An Economic Theory of Democracy*. New York, 1954.

¹⁵ Srov. BURLACKI, F. M. – GALKIN, A. A.: *Politická sociologie kapitalismu*. Praha, 1989.

pečnostních aj. agentur. Těsně před volbami pak pravidelně zaplavují mediální prostředky zmanipulovanými informacemi o obsahu tzv. odposlechů příslušníků konkurujících stran, aby zapůsobily na konečné rozhodování voličů. Za pomoci ovládnutí tisku, televize, rozhlasu a jiných médií zpravidla omezují politické diskuse na tzv. „bezpečné problémy“, které neohrožují zájmy a záměry elit.¹⁶

To vše předvídalí někteří teoretici státu a práva již v polovině devatenáctého století, například francouzský politický teoretik, sociolog a historik Alexis de Tocqueville (1805–1859). Ve studii „Starý režim a revoluce (*L’Ancien régime et la révolution*)“ se zabýval následky toho, co označoval pojmem demokracie. Snažil se nastínit, co je v politice potřeba udělat k zajištění svobody, která podle jeho názoru byla vznikem demokracie ohrožena.¹⁷

Jak vysvětluje Jack Lively, Tocqueville dával termínu demokracie dva významy. V politickém kontextu ho používal pro zastupitelský systém založený na rozšířeném volebním právu, častěji však ve smyslu sociální demokracie, čímž označoval společnost, která považovala za nejvyšší společenskou hodnotu rovnost.¹⁸

Úsilí o působení rovnosti na obecné společenské postoje shrnul Tocqueville pod pojmem individualismus, jemuž však dával poněkud pejorativní nádech. Chápal ho jednak jako víru v individuální rozum, z něhož pramení veškeré potřeby, zájmy a požadavky v oblasti politiky, jednak jako sobecké soustředění na osobní zájmy.

Za základ přirozeného demokratického postoje ve filozofické rovině považoval vzpuru proti nadřazování intelektuální autority a proti způsobu prosazování její pravomoci. Všechny myšlenky a návrhy v oblasti politického života společnosti musí být podle Tocquevillu předloženy k přezkoumání individuálnímu rozumu každého jednotlivce.

Druhou stinnou stránkou demokratického individualismu je egoismus, projevující se snahou jednotlivců využívat všechny příležitosti ke zvyšování osobního nebo rodinného blaha a na základě materiální převahy prosazovat své individuální a skupinové zájmy i v oblasti politiky.

Demokratická ideologie se opírá o intelektuální nezávislost jednotlivce. Ale každá společnost potřebuje intelektuální autoritu, zdroj jednoty, který v myšlení Tocquevillu demokratická společnost nalezla ve veřejném mínění, znamenajícím tyranii většiny.

V podmínkách, kdy každý představuje jeden hlas a nikdo si nemůže činit výlučný nárok na pravdu, musí mít pravdu většina. Tocqueville z toho vyvozuje, že takto si lidé osvojili vlastnost konformity a začali věřit, že názor odlišující se od většiny je špatný, což znamená omezení autonomie jednotlivce.

Další nebezpečí pro fungování demokracie předvídal Tocqueville jednak v tom, že individualistický postoj politických činitelů povede k růstu ústřední moci, jednak v rovnoprávném uniformním zacházení se všemi občany, majícím za následek negativní

¹⁶ Viz blíže BACHRACH, P. – BARATZ, M.: *Nacht und Armat*. Frankfurt, 1977; viz též výše cit. ADAMOVIČ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Základy politologie*. 2. dopl. vyd. Praha, 2004, s. 138 a 269 an.; viz též DOWNS, A.: *An Economic Theory of Democracy*. New York, 1954.

¹⁷ Viz blíže TOCQUEVILLE, A. de (Překl. V. Jochman): *Demokracie v Americe*. Praha, 1992; též slovenské vydání *O demokracii v Amerike*. Bratislava, 2009; TOCQUEVILLE, A. de (Překl. M. W. Paterson): *L’Ancien régime*. Oxford, 1947; BROGAN, H.: *Tocquavilli*. London, 1973; ZETTERBAUM, M.: *Tocqueville and the problem of Democracy*. Stanford, 1967.

¹⁸ Viz LIVELY, J.: *The Social and Political Thought of Alexis de Tocqueville*. Oxford, 1962; Viz též LIVE-
LY, L.: Tocqueville, Alexis de. In *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, 1995, s. 520–524.

vztah k regionálním rozdílům a k preferenci státu jako prioritního zakladatele společenských organizací a jediného organizátora kolektivních akcí.

Zdůrazňoval, že to vše může vést k novému druhu despotie – v tom smyslu, že nepředstavuje přímou tyranii, ale vtíravou benevolenci, která odpovídá potřebám jednotlivců a skupin bojujícím se odporovat veřejnému mínění a jsou přitom natolik zaujati soukromými zájmy, že se rádi smiřují s fungováním politického systému, který jim zabezpečuje odpovídající ekonomické hodnoty. V tom Tocqueville spatřoval nebezpečí oslabení nejen svobody, ale i vůle ke svobodě.

Za hlavní nedostatky politické demokracie považoval slabé politické vedení a formální politikou váhu moci veřejného mínění. Uznával, že demokracie v ústřední rovině je nutnou podmínkou demokratické svobody, ale zároveň požadoval co možná nejširší převedení pravomoci na místní samosprávu, umožňující zvýšení účasti lidí na politickém řízení společenských záležitostí.

Jako protiváhu státní moci požadoval vytvoření silného systému dobrovolných organizací, jejichž úkolem bylo zejména: (a) přispět ke krystalizaci a zveřejňování zájmů, potřeb a požadavků občanů, které by se jinak nedostaly na veřejnost; (b) stimulovat vzájemnou pomoc a omezit spoléhání na iniciativu státu; (c) fungovat jako škola občanství, vtahující lidi do činnosti založené na spolupráci; (d) rozbíjet společenskou izolaci a zvyšovat odpovědnost občanů. Nejdůležitější formu dobrovolného sdružování viděl ve svobodných politických stranách a ve svobodě tisku jako podstatné podmínky rozvoje občanských iniciativ a sdružení.

Britský filozof, ekonom a státník John Stuart Mill (1802–1873) dospěl pod vlivem Tocquevilla k přesvědčení, že k uchování demokracie je třeba: (1) v politické praxi důsledně uplatňovat „antagonismus názorů“, (2) prosazovat odbornost všude, kde je použitelná. Aby se zabránilo nebezpečí, že politická většina pohltí menšinu, navrhoval důsledně prosazovat systém poměrného zastoupení.

Zároveň připomínal nutnost čelit hrozbě, že nevdělaní ovládnou vzdělané. K tomu doporučoval zavedení systému zmnoženého hlasování, poskytující vzdělaným právo na dodatečné hlasy. Všichni občané, kromě negramotných, zločinců a neschopných sami sebe uživit, mají mít volební právo a alespoň jeden hlas.

K tomu, aby i takto vylepšený volební systém přinesl praktické výsledky, je podle Milla nutná existence parlamentu, který nemá zpracovávat a pozměňovat legislativu, ale jen pověřovat přípravou potřebných zákonných opatření odborně příslušným legislativním komisím. Cílem mělo být vytvoření rovnováhy mezi všeobecnou participací a pokrokovou vládou na jedné straně a vlivem intelektuální a morální elity společnosti na druhé straně.

Mill si uvědomoval, že taková rovnováha je nejistá a že bude v praxi stále více překonávána vznikem politických stran (zejména v poslední čtvrtině devatenáctého století).

Při všech představách o politickém uspořádání vycházel Mill z principu, že „hlavním příspěvkem ke štěstí je rozvinutá osobnost a hlavní potřebou takové osobnosti je svoboda. Svoboda je součástí štěstí a je nepostradatelná v hledání nových forem štěstí“.¹⁹

¹⁹ Viz RYAN, A.: Mill John Stuart. In *Blakwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, 1995, s. 312.

Přítom byl Mill přesvědčen, že princip svobody může být v politických diskusích o obsahu a funkcích vlády uplatněn jen s přihlédnutím ke stavu širší společenské kultury a morálky.

Jako zastánce prvotních idejí socialismu byl odpůrcem jak konzervatismu, tak přehnaných vizí filozofického radikalismu. Nebezpečí pro demokracii viděl jak ve stále rostoucí ekonomické síle kapitálu a z ní vyvěrající dravosti jeho politických představitelů v boji o politickou moc, tak v myšlení podstatné části střední třídy, posedlé houbou za penězi, a nakonec i v malém vzdělání a nedostatečném informování dělnické třídy. Za hlavní potřebu považoval uchování „antagonismu názorů a prosazování odbornosti všude, kde je potřebná a použitelná“.²⁰

K interpretaci Tocquevillu uvádí L. Hejdánek, že problém spočívá ve značné proměnlivosti zákonů a že je nutno do základů veškeré demokratické zákonodárné činnosti zabudovat určité zásady, které nesmí být měněny podle okolností a opportunity okamžiku. Těmito zásadami mají být základní, nezadatelná a nezcižitelná občanská a lidská práva. Komplikací je, že tak jak byla dosud formulována, jsou podle Hejdánka neúplná a neobsahují to nejpodstatnější – právo na pravdu, svobodu a spravedlnost všemi způsoby vyjadřovat a prosazovat.²¹

Podle E. Rádlu, kterého současní teoretikové také rádi připomínají, je spravedlnost víc než stát a zákon. Zastává názor, že většinová demokracie vůbec není postavena na ideji spravedlnosti, nýbrž jedině na ideji moci. Ani zákony, ani politická moc nemohou samy o sobě garantovat pravdu a spravedlnost, nýbrž pouze vytvářet podmínky, aby se ve společnosti mohli uplatnit jednotlivci a skupiny, chtějící se o vítězství pravdy a spravedlnosti aktivně přičinit.²²

Co v současné době vede myslitele o státu, právu a politice k tomu, aby se vraceli k diskusím o názorech Tocquevillu a Milla na budoucnost tehdy se rodící demokracie, je varování před nebezpečím tyranie většiny.²³

K postižení politických aktivit, ohrožujících v soudobém světě další trvání demokracie, je možno vyjít ze stručné, ale výstižné Wisemanovy charakteristiky jejích principů jako občanské vlády, ve které působí:

1. zastupitelské orgány státní moci obnovované periodicky se konajícími volbami, usnášející se na zákonech a zabezpečující jejich provedení prostřednictvím výkonů orgánů státní moci (exekutivy);
2. dostatečně účinná opozice přijímaná jako nezbytná tvůrčí součást politického systému;
3. spolehlivý a dobře organizovaný mechanismus státní správy, složený z odborníků a loajální vůči každé ústavní vládě;

²⁰ Viz blíže RYAN, A.: Mill John Stuart. In *Blakwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, 1995; viz dále *The Collected Works of John Stuart Mill*. Toronto, 1963; PACKE, M.: *The Life of John Stuart Mill*. London 1954. RYAN, A.: *J. S. Mill*. London – Boston, 1974.

²¹ Viz HEJDÁNEK, L.: Demokracie jako tyranie většiny. *Listy 4*, 1992, roč. XXII. Viz též ADAMOVÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Politologie*. Praha, 1997, s. 281.

²² ADAMOVÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Politologie*. Praha, 1997, s. 281.

²³ Viz blíže např. celou kapitolu „Síla a slabost teorie demokracie“ obsaženou v knize ADAMOVÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Politologie*. Praha, 1997, s. 277–299; dále ADAMOVÁ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Dějiny myšlení o státě*, část XII: „Myšlení o státě ve 20. století“: Přehled vybraných recentních teoretiků státu. Praha, 2000, s. 295 an. a část XVII: „Teorie právního a sociálního státu“, s. 314 an.

4. soustava nezávislého soudu a prokuratury;
5. fungující systém veřejného mínění jako korektor vládní politiky, uplatňovaný prostřednictvím skupin nátlaku, masových sdělovacích prostředků apod.;
6. návaznost na demokratické tradice a kulturu minulosti, s jasnou vizí ekonomického, sociálního, politického a kulturního vývoje společnosti v budoucnosti.²⁴

K politickému chování označovanému v minulosti i dnes pojmy „tyranie většiny“ a „tyranie menšiny“, „destrukce obsahu, forem a způsobů demokratické vlády lidu“ apod. dochází ve všech těchto uvedených charakteristikách demokracie

Za prvé: volby zastupitelských orgánů státní moci jsou stále více deformovány teatrálními předvolebními akcemi recentně vládnoucích stran a jimi ovládaných vlád, majících k dispozici různé bezpečnostní a informační agentury a mediální prostředky usměrňování myšlení a jednání nejširších vrstev občanů. Těsně před volbami téměř pravidelně šokují občanskou společnost zkršenými a většinou neopodstatněnými informacemi o nezákonných aktivitách politiků opozičních stran, s cílem ovlivnit rozhodování voličů ve svůj prospěch.

Stále významnější úlohu ve volební strategii a taktice politických stran, které prosazují zájmy sice kapitálově mocenských, ale málo početných skupin, je cílené podrývání důvěry nejširších vrstev společnosti ve schopnosti a morální status politiků, stranických sekretariátů a státních institucí mít šířením teze, že „lidé mají blbou náladu“. Je to sice pravda, ale opakovaným konstatováním tohoto stavu pomocí médií, bez vysvětlení jeho příčin a nastínění cest k jeho překonání utvrzuje v širokých vrstvách společnosti přesvědčení, že politika se stala tak zdeformovanou oblastí společenského života, že by bylo pod jejich občanskou důstojnost jít k volbám.

Jde o jedno z nejaktuálnějších nebezpečí pro demokracii v soudobém světě. Přesto s ním mnohé státy politických stran ve volební kalkulaci počítají, a někdy se zdá, že podceňováním životních potřeb většiny občanů a politickou arogancí, vulgarizací, korupčními aférami a odmítáním jednání s opozicí jí záměrně vyvolávají a pěstují. Čím větší množství lidí žijících pod nebo těsně nad hladinou chudoby, důchodců, příslušníků tzv. středních vrstev, živnostníků apod. nevyužije své právo volit, tím větší jsou volební šance stran prosazujících zájmy sice malé, ale za to kapitálově silné a mocné sociální skupiny. Pod jejich patronací, provázené často korupčním působením na rozhodování stranických sekretariátů a předních politických managerů, stačí volební vítězství třeba jen o jedno křeslo v zastupitelských orgánech státní moci k nastolení vlády „Tyranie většiny“. V tomto směru lze souhlasit s kritickými připomínkami k postavení a funkcím parlamentu v současných demokratických společnostech, uvedenými v kapitole „Je parlament budoucností demokracie?“ (autor Jan Škaloud) v knize *Aktuální problémy parlamentarismu*.²⁵

Správně se tam uvádí: (a) že parlament je pro mnoho jeho členů nejen příležitostí k výkonu moci, která se může stát nikoliv mocí reprezentující voliče, ale mocí ovládající voliče (o jejímž obsahu volič netušil, že by nad ním mohla být vykonávána); (b) že

²⁴ Srov. blíže WISEMAN, H.V.: *Political Systems*. New York – Washington, 1967; viz též PARSONS, T.: *The Principal Structure of Community*. Glencov, 1960. Viz též výše Část pátá: „Demokracie“ v knize ADAMOŤ, K. – KRÍŽKOVSKÝ, L.: *Politologie*. Praha, 1997, s. 267–315.

²⁵ ŠIMÍČEK, V. (ed.): *Aktuální problémy parlamentarismu*. Brno, 1996.

parlament je stále více příležitostí k uplatnění ideologie, než k respektování přání, zájmů a tužeb voliče, občana; (c) funkce parlamentu je příležitostí k využití informací pro nástup k osobnímu zbohatnutí; (d) přeměna práce mnoha poslanců ve zvedání rukou nebo stlačování hlasovacích systémů pod taktovkou příslušného stranického vedení a jeho sponzorů v sobě obsahuje nebezpečí ztráty demokratického smyslu parlamentu.²⁶

Za druhé: působení dostatečně účinné opozice jako nezbytné tvůrčí součásti politického systému je pro demokracii požadavek „sine qua non“. Programové odmítání či ignorování názorů, kritických připomínek a návrhů opozice při projednávání návrhů zákonů v parlamentu, záměru vlády a ostatních otázek politického života společnosti, neschopnost vlády činit kompromisy omezováním práva poslanců na informace například arogancí členů vlády při interpelacích vznesených poslanci z opozičních stran atd. je nejen jednou z nejnebezpečnějších forem „Tyranie většiny“ i „Tyranie menšiny“, ale i cestou směřující k zániku demokratické legitimity státní moci.²⁷

Za třetí: požadavek fungování spolehlivého a dobře organizované státní správy, složený z odborníků loajálních každé ústavní vládě je ignorován všude, kde na post hlavy státu je zvolen politik zjevně preferující zájmy jedné strany, kde se členy vlády stávají lidé nemající ani základní znalosti o oboru působnosti ministerstev, jež mají řídit, zcela závislé na různých externích právnících a pokynech vedení strany, která je nominovala, a kteří odmítají svou odpovědnost za (mnohdy neodborné a korupční) jednání svých náměstků a úředníků.

Totéž platí do jisté míry o pracovnících nejvyššího kontrolního úřadu, národní banky a územní samosprávy. Nekompetentnost, neznalost a časté korupční a jiné protiprávní jednání ohrožuje přímo kořeny demokratického uspořádání společnosti.

Za čtvrté: soustava a činnost nezávislého soudnictví, jako jednoho z nových pilířů demokratického státu, je v soudobých demokraciích mnohdy znehodnocována jak mocenskými zásahy do fungování soustavy soudu, tak malou výkonností a odborností některých soudců, způsobujícími velká nakupení nevyřízených kauz, a možnost manipulací s pořadím jejich vyřizování. Toto znehodnocení se projevuje i různými politickými i jinak motivovanými postupy jak při převádění jejich kauz k jiným soudům, tak při jejich věcném vyřizování. Poměrně časté případy korupčního či jiného ovlivňovaného – a někdy i protiprávního jednání soudců, podstatně snižuje prestiž nejen instituce soudů jako jednoho ze základních pilířů demokratického zřízení, ale celé instituce demokratického vládnutí.

Za páté – fungování veřejného mínění jako nezbytného korektivu záměrů a způsobu politického řešení ekonomických, sociálních, kulturních a jiných problémů života společnosti je vládnoucími stranickými a vládními garniturami respektováno, jen když nejsou v rozporu s jejich zájmy. V opačném případě jsou většinou jakékoliv kritické připomínky, náměty a požadavky občanských iniciativ, včetně opozičních stran, odborů a jiných zájmových organizací, vyjadřujících mínění širokých vrstev společnosti, cílevědomě znevažovány, odmítány a propagandisticky odsuzovány. Vládnoucí mašinérii

²⁶ Srov. blíže ŠIMÍČEK, V. (ed.): *Aktuální problémy parlamentarismu*. Brno, 1996, s. 153–160.

²⁷ Mnohé příklady v tomto směru uvádí WINTR, J.: *Česká parlamentní kultura*. Praha, 2010. Stačí podívat se také na internetové stránky českého parlamentu <http://www.psp.cz> a tendence k tyranii většiny v českém parlamentu jsou víc než patrné.

to ulehčuje její možnost působení na převážnou většinu mediálních institucí, zejména televize, rozhlasu a tisku.

Za šesté: návaznost na demokratickou tradici a kulturu minulosti je v naší společnosti, která v minulém století prošla tak propastnými zvraty (jako první světová válka, vybojování státní nezávislosti a suverenity, demokracii masarykovské éry, krize třicátých let, odhodlání bojovat proti hitlerovské agresi, zrada západních spojenců, německá okupace, druhá světová válka, období stalinského budování socialismu, celonárodní obroda „šedesátých let“, sovětská okupace, období normalizace a nakonec zklamání z nesplněných očekávání a představ o svobodě, právu a demokracii po tzv. sametové revoluci mimořádně náročným a složitým procesem, který bude ještě dlouhou dobu probíhat.

To co bylo dosud v oblasti demokratického politického myšlení a jednání od posledního desetiletí minulého století je tak málo, že vyvolává duchovní deziluzi většiny naší společnosti.²⁸

Heslo „pravda a láska zvítězí“ bez určení jak, kdy, v čem a k čemu, je heslem, které sice zaujme, ale nevede ke konkrétnímu naplnění v oblasti politiky.

Heslo „trh zvládne vše“ ve spojení s preferencí politiky individualisticky přepjatého liberalismu mělo v politické, ekonomické, ale i duchovní oblasti společenského života zatím jen neblahé následky. Absolutizace upřednostňování individuálních před celospolečenskými, právně nezajištěná kuponová privatizace, rozkradení národního majetku a převedení jeho hodnot do zahraničí, zevšeobecnění korupčního jednání téměř ve všech oblastech politického, hospodářského a společenského života a hluboký propad politické prestiže téměř všech orgánů státní moci a správy, to vše tvoří soubor příčin a důsledků hluboké krize demokracie, kterou násobí soudobá světová krize finančního kapitálu.

TYRANNY OF THE MAJORITY – A PINPOINT ENDANGERING TODAY’S DEMOCRACY

Summary

The author in her paper deals with a topical issue of the contemporary democratic society. Theoretical considerations in history and today regarding the failure to respect the rights of a political minority appear to be rather vigorous in practice. Debates carried out by democratically elected parliaments illustrate how the majority disregards minorities. The author elaborates on the topic of “tyranny of the majority” as it was treated by Alexis de Tocqueville. There is no doubt that the theory and practice of contemporary democracy has been rather weakened and endangered by this tyranny.

Key words: tyranny of the majority, tradition of democracy, parliamentarism, the elite, challenges of contemporary Czech democracy

Klíčová slova: tyranie většiny, tradice demokracie, parlamentarismus, elity, problémy současné české demokracie

---

²⁸ Srov. též *Zpráva BIS 2012*, <http://www.bis.cz> etc.